

БОЙКО А. В.

к. е. н., докторант

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Глобальні виклики сучасності загострюють проблему продовольчої та енергетичної безпеки держави, глобальної конкурентоспроможності економіки. У статті здійснено порівняльний аналіз урожайності сільськогосподарського виробництва в Україні та світі, що характеризує зниження ролі національної економіки у світовому економічному просторі, неефективне використання конкурентних переваг аграрного сектору держави, на основі якого запропоновані напрями подолання негативних тенденцій.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, конкурентоспроможність, урожайність, економіка України.

БОЙКО А. В.

к. э. н., докторант

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Киев

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ В МИРОВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Глобальные вызовы современности обостряют проблему продовольственной и энергетической безопасности государства, глобальной конкурентоспособности экономики. В статье осуществлен сравнительный анализ урожайности сельскохозяйственного производства в Украине и мире, характеризующий снижение роли национальной экономики в мировом экономическом пространстве, неэффективное использование конкурентных преимуществ аграрного сектора государства, на основе которого предложены направления преодоления негативных тенденций.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, конкурентоспособность, урожайность, экономика Украины.

BOYKO A. V.

candidate of economic sciences, candidate for a doctor's degree

Institute of Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

AGRICULTURE OF UKRAINE IN THE WORLD ECONOMIC SPACE

The global challenges of modernity reinforce the problem of food and energy security, global economic competitiveness. The article presents a comparative analysis of productivity of agricultural production in Ukraine and worldwide, which indicates the reducing the role of the national economy in the world economic space, inefficient use of the competitive advantages of the agricultural sector of the state, based on these outcomes the author proposes the directions for overcoming the negative trends.

Keywords: agriculture, competitiveness, productivity, Ukrainian economy.

ecenergy@ukr.net

Постановка проблеми. Проблема визначення місця та ролі аграрного сектору економіки України, зокрема сільського господарства, як його базової складової, у світовому економічному просторі актуалізована посиленням глобалізаційних та інтеграційних процесів. Глобальна конкурентоспроможність України із урахуванням продовольчої безпеки держави та відповідної глобальної проблеми людства вимагає ефективного використання національного багатства, зокрема природно-ресурсного потенціалу. Інтеграція економіки України у міжнародне конкурентне середовище потребує дослідження можливостей глобальної конкурентоспроможності окремих видів економічної діяльності в країні, зокрема сільськогосподарського виробництва як традиційного для України та стратегічно важливого для продовольчої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження проблем в аграрному секторі економіки України проводяться науковцями ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», ННУ «Інститут аграрної економіки НАН України», аналітиками Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [1–3]. Окрім того, у 2013 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України напрацьовано Проект Стратегії розвитку аграрного сектору економіки країни на період до 2020 року [4]. У документі визначено такі цільові орієнтири, як забезпечення пропозиції основних видів сільськогосподарської продукції українського виробництва на внутрішньому ринку на рівні не менше 80% від попиту, а також підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. Щодо останнього, наприклад, передбачається зменшення витрат енергетичних ресурсів на 1 т виробленої продукції у середньому на 1–2% щорічно. Разом з тим, такі цільові орієнтири у довгостроковій перспективі (до 2020 року) мають корегуватися залежно від зміни глобальної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Постановка завдання. Основна ідея статті полягає в оцінюванні конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва національної економіки на основі порівняльного аналізу його ефективності в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу. Україна потребує не лише розбудови самодостатньої національної економіки, але й її адаптації до глобальних викликів, нейтралізації пов'язаних з глобалізацією ризиків. Україна займає 0.4% світової суші (603.7 тис. км²), на якій нині проживає понад 45 млн осіб, або 0.65% від загальної чисельності населення світу. При цьому у надрах держави зосереджено близько 5% світових мінерально-сировинних ресурсів. На територію України припадає 25% світових чорноземів. Природно-ресурсний потенціал України у цінах 2004–2008 рр. оцінюється у 269.76 млрд грн, у структурі якого переважають земельні ресурси – 44,4% [5, с. 27].

Україна знаходиться у геополітичному торговельному просторі семи прикордонних держав, з яких чотири – члени Європейського Союзу (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), три – члени СНД (Росія, Білорусь, Молдова). З Туреччиною, Грузією та Болгарією Україна має спільну акваторію Чорного моря. Це значні найближчі ринки збуту української продукції, хоча сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють розширювати горизонти зовнішньоекономічної діяльності незалежно від територіальної віддаленості.

Водночас наразі економіка України характеризується погіршенням внутрішніх факторів розвитку та зниженням здатності економіки держави в цілому і в аграрному секторі зокрема забезпечувати економічну стійкість у процесі зовнішньоекономічної взаємодії. Зазначені проблеми не створюють можливості для високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. За оцінками Світового економічного форуму (СЕФ) Україна посіла 73 місце серед 144 країн у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, 82 місце серед 139 країн у 2011–2012, 89 місце серед 139 країн у 2010–2011 рр. За переважною більшістю складових цього Індексу, Україна значно поступається країнам з розвинутою економікою (рис. 1).

За оцінкою топ-менеджерів компаній основними факторами, які перешкоджають веденню бізнесу в Україні, є доступ до фінансування (16.7% респондентів), корупція (15.5% респондентів), бюрократія (13.4% респондентів), податкове законодавство (11.0% респондентів), політична нестабільність (10.1% респондентів) та податкові ставки (8.4% респондентів) [6, с. 376]. Зовнішні оцінки глобальної конкурентоспроможності економіки України експертами СЕФ, а також оцінювання топ-менеджментом українських компаній факторів впливу на бізнес-клімат в Україні, відображають ключові проблеми у національній економіці, які фактично стали вже перманентними у податковій, фінансовій та інституційній сферах.

Все це позначається на частці української сільськогосподарської продукції у загальносвітовому виробництві, що у свою чергу незадовільно характеризує місце і роль економіки України у світовому економічному просторі. Зокрема, при незмінній частці площі ріллі, що приходиться на Україну, а саме 2.4% від загальносвітового значення, динаміка

виробництва продукції рослинництва упродовж 1990–2010 рр. є негативною (табл. 1).

Рис. 1. Індекс глобальної конкурентоспроможності України та розвинених країн у розрізі складових, 2013 р. [6, с. 376]

При цьому позитивною динамікою у цей період характеризується виробництво картоплі, а також овочів та баштанних, які в Україні є продукцією, що вирощується переважно у приватних господарствах населення. Це пояснюється перетвореннями у аграрній сфері, що зумовило збільшення виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення із 30.6% у 1990 р. до 55.1% у загальному обсязі у 2010 р. Зокрема, до таких змін відносяться такі як, розпаювання землі, видача населенню державних актів на право власності на землю, зміна організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Так, індекс їх валової продукції становив 44.6% у 2010 р. до 1990 р., у господарствах населення – 124.3% у 2010 р. до 1990 р. [7, с. 216, 218].

У тваринництві обсяги виробництва продукції за останні 20 років суттєво зменшилися (табл. 1) у зв'язку, насамперед, із низькою рентабельністю цього виду економічної діяльності. Наприклад, у 2012 р. рівень рентабельності великої рогатої худоби, овець та кіз, птиці на м'ясо становив -29.5%, -40.0%, -7.2% відповідно [8, с. 13]. У структурі витрат на виробництво продукції тваринництва значну частку займають корми від 55.2% (для великої рогатої худоби, у 2012 р.) до 68.7% (для птиці, у 2012 р.), близько половини з яких покупні.

Не менш показовою є динаміка ефективності сільськогосподарського виробництва. Незважаючи на тенденцію її зростання упродовж 1990–2011 рр. урожайність основних видів сільськогосподарської продукції в Україні порівняно зі світовими показниками є низькою (табл. 2). Якість земельних ресурсів, природно-кліматичні умови та аграрні традиції, які втрачаються без підготовки кадрів для сільськогосподарського виробництва, не використовуються належним чином. Наприклад, зношеність основних засобів у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві України становила 40.8% у 2010 р. (коливання у межах від 39.6% у 2009 р. до 52.2% у 2005 р.) [10, с. 18–19]. При цьому повна собівартість зернових та зернобобових культур сільськогосподарських підприємств у 2011 р.

становила 108.18 грн (рентабельність 26.1%), цукрових буряків – 38.04 грн (рентабельність 36.5%), картоплі – 174.29 грн (рентабельність 17.7%) [8, с. 33,42, 44].

Таблиця 1

Питома вага виробництва української сільськогосподарської продукції у загальносвітовому обсязі, % [7, с. 364-383; 9, с. 383-401]

Рік Показники	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Рослинництво								
Зернові і зернобобові культури, млн т	51.0	33.9	24.5	38.0	53.3	46.0	39.3	56.7
до усього світу, %	2.5	1.7	1.2	1.6	2.1	1.8	1.6	2.1
Картопля, млн т	16.7	14.7	19.8	19.5	19.5	19.7	18.7	24.2
до усього світу, %	6.3	5.2	6.0	6.0	6.0	6.0	5.8	6.5
Овочі та баштанні, млн т	7.5	6.4	6.2	7.6	8.5	9.0	8.9	10.6
до усього світу, %	1.6	1.1	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0
Плоди, ягоди та виноград, млн т	3.7	2.4	2.0	2.1	1.9	2.1	2.2	2.4
до усього світу, %	1.0	0.6	0.4	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4
Цукровий буряк	44.3	29.7	13.2	15.5	13.4	10.1	13.7	18.7
до усього світу, %	14.3	11.2	5.4	6.4	6.0	4.4	6.0	6.9
Тваринництво								
Поголів'я великої рогатої худоби, млн голів	24.6	17.6	9.4	6.5	5.1	4.8	4.5	4.4
до усього світу, %	1.9	1.3	0.7	0.5	0.4	0.3	0.3	0.3
Поголів'я свиней, млн голів	19.4	13.1	7.7	7.1	6.5	7.6	8.0	7.4
до усього світу, %	2.3	1.5	0.8	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8
Поголів'я овець, млн голів	7.9	3.2	1.0	0.9	1.1	1.2	1.7	1.7
до усього світу, %	0.7	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Поголів'я птиці, млн голів	246.1	149.7	123.7	162.0	177.6	191.4	203.8	200.8
до усього світу, %	2.1	1.1	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
М'ясо (у забійній вазі), млн т	4.4	2.3	1.7	1.6	1.9	1.9	2.1	2.1
до усього світу, %	2.4	1.1	0.7	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7
Молоко, млн т	24.5	17.3	12.7	13.7	11.8	11.6	11.2	11.1
до усього світу, %	4.5	3.2	2.2	2.2	1.7	1.7	1.6	1.5
Курячі яйця, млн т	0.9	0.5	0.5	0.8	0.9	0.9	1.0	1.1
до усього світу, %	2.6	1.2	1.0	1.3	1.5	1.4	1.5	1.6

Таблиця 2

Урожайність основних видів сільськогосподарської продукції в Україні та світі, центнерів з 1 га [9, с. 368-376, 384]

Рік Показники	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Зернові і зернобобові культури	35.1	24.3	19.4	26.0	21.8	34.6	29.8	26.9	37.0
Світ	25.9	25.8	28.5	30.5	31.1	31.1	33.3	33.0	34.2
Цукровий буряк	275.7	204.7	176.7	248.2	294.2	356.2	314.9	279.5	363.3
Світ	357.1	336.9	411.6	444.8	468.1	518.0	531.5	488.6	536.7
Картопля	116.8	96.2	121.6	128.4	131.4	138.7	139.3	132.5	168.0
Світ	151.3	156.0	164.1	173.5	166.5	180.7	176.7	174.3	194.5
Овочі та баштанні	133.5	110.3	102.8	147.9	138.8	155.8	166.8	161.4	180.3
Світ	148.5	154.4	165.9	169.3	170.4	188.6	190.4	183.3	191.8
Плоди, ягоди та виноград	45.6	30.4	41.2	61.6	59.1	63.1	69.6	74.1	82.7
Світ	85.5	87.2	96.4	97.9	106.0	105.4	105.6	109.6	111.8
Удій молока від однієї корови, кг / рік	2863	2204	2359	3487	3665	3793	4049	4082	4174
Світ	2110	2049	2163	2215	2287	2326	2309	2267	2394

Витрати на виробництво 1 ц основної продукції зернових та зернобобових культур у 2011 р. становили 87.6 грн, цукрових буряків – 31.95 грн, картоплі – 122.36 грн [8, с.19]. Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах у порівняних цінах 2005 р. склала 63.7 тис. грн на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві у 2010 р. при 25.6 тис. грн у 1990 р. [7, с. 223].

У контексті стійкості національної економіки важливим завданням є оцінювання здатності та рівня забезпечення внутрішнього попиту сільськогосподарською продукцією власного виробництва. Практика зарубіжних країн, наприклад Скандинавських, щодо вузької спеціалізації сільськогосподарського виробництва та високої частки на внутрішньому ринку імпорту сільськогосподарської продукції для України є малоперспективною у зв'язку із чисельністю населення держави (ємність внутрішнього ринку), територіальною протяжністю, аграрними традиціями. Останні хоча і змінюються під впливом як зовнішніх чинників, так і природних внутрішніх процесів розвитку неформальних інститутів, все ж впливають на структуру національної економіки. Загалом йдеться не лише про продовольчу безпеку держави, але й про її стійкість у випадку зовнішніх негативних впливів чи то фінансово-економічних, чи то продовольчих. Це ще одна підстава необхідності державного моніторингу ефективності сільськогосподарського виробництва з наданням дієвої допомоги шляхом планування та управління аграрним сектором країни.

Базуючись переважно на природних конкурентних перевагах, економіка України включена у світовий економічний простір як виробник та експортер окремих видів сільськогосподарської продукції. За оцінками Департаменту сільського господарства США, Україна входить до світових країн-лідерів серед виробників та експортерів пшениці, кукурудзи та олії. Наприклад, у 2013/2014 маркетинговому році в Україні вироблено 3.12% від світового обсягу пшениці, а експортовано 14.8% від світового обсягу експорту пшениці, а також кукурудзи – 3.2% та 16.2% відповідно [11, с. 19, 23].

Також Україна залишається одним із лідерів у світовому виробництві та експорті соняшникової олії, забезпечуючи 20–25% світового виробництва соняшнику. У світовому експорті частка українського соняшникового насіння становить 8–10%, шроту соняшнику та олії – 55–60% кожна. Розглядаючи перспективи України на світовому ринку соняшникової олії важливо відзначити, що за оцінками міжнародних компаній-трейдерів, дефіцит соняшникової олії в країнах ЄС у найближчі роки буде зберігатися на рівні 2 млн т на рік, що дозволить Україні зберегти та збільшити свої експортні позиції, зокрема соняшникової олії, на європейському ринку.

Окрім того, на світовому ринку Україна входить до двадцятки основних виробників цукру, хоча внутрішнього споживання обсяги його виробництва у державі не покривають. Якщо ще у 1993/1994 маркетинговому році Україна виробляла цукру майже 4% світового обсягу, то у сезоні 2009/2010 цей показник склав менше 1% [12, с. 13; 13, с. 321, 332]. Традиційно основними виробниками цього продукту залишаються Бразилія, Індія, ЄС, Китай і Таїланд, на які приходить близько 60% світового виробництва цукру та 65–70% його експорту.

Висновки. Будучи відкритою, економіка України як органічна підсистема світової економіки характеризується негативною динамікою частки виробництва сільськогосподарської продукції упродовж 1990–2011 рр., окрім картоплі, частка виробництва якої у світовому обсязі залишається на рівні значення 1990 р. Порівняльний аналіз урожайності сільськогосподарської продукції в Україні та у світі підтверджує незадовільну ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні та недостатній рівень використання таких конкурентних переваг, як якість земельних ресурсів, сприятливість природно-кліматичних умов та аграрні традиції. Це підтверджує необхідність перегляду діючих державних програм підтримки впровадження інноваційних проектів та новітніх технологій у сільському господарстві України на предмет їх ефективності.

Для підвищення ефективності сільського господарства в Україні необхідні енергетична незалежність держави та забезпеченість сільськогосподарською технікою українського

виробництва. З іншого боку, сільське господарство України повинно у достатній мірі дотуватися. Важливо, щоб характер цих дотацій, які наразі здійснюються у вигляді виділення цільових субсидій, паливно-мастильних матеріалів за умов товарного кредиту, пільг з оподаткування та оплати електроенергії, надання відстрочок по різних платежах, набув прямої фінансової підтримки сільськогосподарського виробника.

Список використаних джерел

1. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуроров та ін.] ; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.
2. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін.]. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2014. – 516 с.
3. Русан В.М. Механізми поліпшення техніко-технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/silhozvurobnustvo-39f77.pdf>
4. Проект Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Мінагрополітики та продовольства України. – К., 2013. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644>
5. Руденко В.П. Вартісна оцінка природно-ресурсного потенціалу України в сучасних умовах суспільного розвитку / В.П. Руденко // Український географічний журнал. – 2009. – № 4. – С. 25–27.
6. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2013. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
7. Сільське господарство України. 2010 рік : стат. щорічник. – К. : Держ. служба стат. України, 2011. – 385 с.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : стат. бюлетень. – К. : Держ. служба стат. України, 2013. – 88 с.
9. Сільське господарство України. 2011 рік : стат. зб. – К. : Держ. служба стат. України, 2012. – 386 с.
10. Основні засоби України за 2000–2010 роки : стат. зб. – К. : Держ. служба стат. України, 2012. – 292 с.
11. World Agricultural Supply and Demand Estimates / United States Department of Agriculture [Електронний ресурс]. – USDA, 2014. – Режим доступу : <http://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/latest.pdf>
12. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України / Національна безпека і оборона [Електронний ресурс]. – К. : УЦЕПД, 2010. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD6_ukr.pdf
13. Statistical Yearbook 2010: Fifty-fifth Issue. UN; Bilingual edition, 2012. 650 p.